

DİNİ NİTELİKLİ GİRESUN EFSANELERİNDE ANLATININ SÖZDİZİMİ***The Syntax of Narrative In the Religious Legends of Giresun****Dr. Öğr. Üyesi Taner TURAN******Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN*******ÖZ**

Sözlü anlatı türlerinden biri olan efsanenin insanlar arasında geçmişten bugüne sıklıkla anlatıldığı bilinmektedir. Efsanelerin sıklıkla anlatılması, değişerek ve dönüşerek her çağda var olması son derece önemlidir. Çünkü efsane kolektif hafızaya katkıda bulunduğu gibi folklorik ürünlerin sürekliliğini de açık bir şekilde göstermektedir. Bununla birlikte efsanelerin sıklıkla anlatılmasının diğer bir sebebi inanç unsurunun anlatılarda öne çıkmasıdır. İnanç unsurunun öne çıkmasıyla beraber efsanelerde, insan ve olağanüstülük arasındaki ilişkiye odaklanılır. Efsane anlatıcısı ve dinleyicisi bu inanç unsuru ve insan-olağanüstülük ilişkisi üzerinden bir araya gelir. Bu durum da efsanenin sıklıkla anlatılan sözlü anlatı türlerinden biri hâline gelmesine yardımcı olmaktadır. İnceleme nesnesi hâline getirilen Giresun efsanelerinin de inanç unsuru ve insan-olağanüstülük ilişkisi ışığında şu şekilde sınıflandırıldıkları bilinmektedir: Dinî nitelikli efsaneler, taşlar ve kayalar ile ilgili efsaneler, yer adları ile ilgili efsaneler, hayvanlar ile ilgili efsaneler, olağanüstü yaratıklar ile ilgili efsaneler, tabiat hadise-leri ile ilgili efsaneler, ağaçlar ile ilgili efsaneler, tarihi efsaneler, hazine ve defineler ile ilgili efsaneler ve aşk efsaneleri. Sınıflandırmadan da görüldüğü üzere efsanelerde inanç unsuru ve insan-olağanüstülük ilişkisi bağlamında nesnelerin kendisi öne çıkarılmıştır. Bununla birlikte derlenen efsaneler içerisinde dinî nitelikli efsaneler hem nitelik hem de nicelik olarak dikkati çekmektedir. Söz konusu efsaneleri ise izlekler bağlamında şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: Yolculuk, savaş ve özgürlük, defnedicilik, sağlık, yiyecek ihtiyacı, dinî vecibelerin yerine getirilmesi, toprak sahibi olma, evliyanın isteğinin yerine getirilmesi. Bununla birlikte efsanenin temelinde yer alan inanç unsuru ve insan-olağanüstülük ilişkisini üst dilbilimsel bir bakış açısıyla çözümlenmek ve anlamlandırmak gere-kir. Çünkü folklorik ürünlerin özelliklerinden biri olan evrensel olma durumu anlatının yapısal bir şekilde yinelenmesini ifade eder. O hâlde yapısal bir bakış açısıyla gerçekleştirilecek anlatı çözümlenmesi, folklorik ürünlerin yapısını ayrıntılı bir şekilde açıklayabilir. Bu bağlamda çözümlenmiş dinî nitelikli Giresun efsaneleri, şu iki kavram ışığında çözümlenmiştir: Eyleyenler örnekçesi ve anlatı izlencesi. Söz konusu iki kavram bir anlatının sözdiziminin çözümlenmesine olanak sağlamaktadır. Eyleyenler örnekçesi aracılığıyla bir anlatı içerisindeki eyleyenler ve eyleyenler arasındaki ilişki belirlenmektedir. Anlatı izlencesi ise temelde, öznenin anlatı dâhilinde hangi aşamalardan geçtiğinin ifade edilmesini sağlar. Eyleyenler örnekçesinde yer alan gönderen, nesne, gönderilen, yardımcı, özne ve engelleyici kavramları anlatının sözdizimindeki eyleyenler olarak Greimas tarafından belirlenmiştir. Bu eyleyenler anlatının işleyişinde oynadıkları rollerle öznenin serüveninde belirleyici olurlar. Anlatı izlencesi ise öznenin geçtiği aşamaları şu kavramlar ışığında göstermektedir: Eyletim, edinc, edim ve yaptırım. Söz konusu kavramlar öznenin anlatıda geçirdiği aşamaları açıklanmasına olanak sağlar. Bu çalışmada da Giresun efsanelerinin sözdizimi, bu kavramlar aracılığıyla çözümlenmiştir. İlk olarak dinî nitelikli efsaneler kendi içerisinde izlekler bağlamında sınıflandırılmış ve izleklerin eyleyenler örnekçesine göre nasıl işletildiği ifade edilmiştir. Ardından öznenin geçtiği aşamalar anlatı izlencesinin kavramlarından hareketle ifade edilmiş ve dinî nitelikli Giresun efsaneleri yapısal bir bakış açısıyla çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Efsane, eyleyenler örnekçesi, anlatı izlencesi, göstergebilim, anlatı.

ABSTRACT

It is known that the legend, which is one of the oral narrative types, has been frequently told among people from past to present. It is extremely important that the legends are told frequently and that they exist in every age by changing and transforming. Because the legend clearly shows the continuity of folkloric products as well as contributing to the collective memory. However, another reason why legends are frequently told is that the element of belief is prominent in the narratives. With the belief element coming to the fore, the legends focus on the relationship between humans and the extraordinary. The narrator and the listener of the

* Geliş tarihi: 13 Kasım 2022- Kabul tarihi: 14 Mart 2023

Turan, Taner; Gökşen, Cengiz. "Dinî Nitelikli Giresun Efsanelerinde Anlatının Sözdizimi", *Millî Folklor* 138 (Yaz 2023): 131-143

** Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye/Türkiye, tanerturan@osmaniye.edu.tr, 0000-0003-4747-2331.

*** Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye/Türkiye, cengizgoksen@osmaniye.edu.tr, 0000-0002-7838-7220.

legend come together through this element of belief and the human-extraordinary relationship. This situation helps the legend to become one of the frequently told oral narrative types. It is known that the Giresun legends, which have become the object of study, are classified as follows in the light of the element of belief and the human-extraordinary relationship: Religious legends, legends about rocks, legends about place names, legends about animals, legends about extraordinary creatures, legends about natural events, legends about trees, historical legends, legends about treasures, and love legends. As can be seen from the classification, the objects themselves are highlighted in the context of the belief element and the human-extraordinary relationship in the legends. However, among the compiled legends, religious legends draw attention both in terms of quality and quantity. It is possible to classify the legends in question in the context of themes as follows: Travel, war and freedom, treasure hunting, health, need for food, fulfillment of religious duties, owning land, and fulfilling the wishes of the saints. However, it is necessary to analyze and make sense of the belief element and the human-extraordinary relationship, which is at the base of the legend, from a metalinguistic point of view. Because the state of being universal, which is one of the features of folkloric products, expresses the structural repetition of the narrative. In that case, narrative analysis to be carried out from a structuralist perspective can also explain the structure of folkloric products in detail. In this context, the religious legends of Giresun were analyzed in the light of two concepts: Actants model and narrative program. These two concepts allow the analysis of the syntax of a narrative. Through the actants model, the relationship between the actants and the actants in a narrative is determined. The narrative program, on the other hand, basically provides the expression of what stages the subject has passed through within the narrative. The concepts of sender, object, receiver, helper, subject, and opponent in the actants model were determined by Greimas as the agents in the syntax of the narrative. These actants are decisive in the adventure of the subject with the roles they play in the functioning of the narrative. The narrative program, on the other hand, shows the stages that the subject goes through in the light of the following concepts: Manipulation, competence, performance, and sanction. The concepts in question allow the explanation of the stages that the subject goes through in the narrative. In this study, the syntax of Giresun legends is analyzed through these concepts. First, religious legends were classified in the context of themes, and it was expressed how the themes were operated according to the actants model. Then, the stages that the subject goes through are expressed in terms of the concepts of the narrative program, and the religious Giresun legends are analyzed from a structuralist point of view.

Keywords

Legend, actants model, narrative program, semiotics, narrative.

Giriş

Efsane sözcüğünün Türkçeye, Farsçadan geçmiş olduğu bilinmektedir. *Kamus-ı Türki*'de, "1. Masal, asılsız hikâye, hurâfât. 2. Şöhret bulup dillere düşen vak'a ve hâl, dâsitân" (2015: 294) şeklinde tanımlanmış olan efsane, halk arasında anlatılan sözlü anlatı türlerinden biri olup birçok araştırmacı tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Sakaoğlu, efsanenin niteliklerini kişi, yer ve olaylar hakkında anlatılan, inandırıcılık özelliği olan, genellikle kişi ve olaylarda olağanüstülük özelliği görülen, belirli bir şekli olmayan, konuşma diline yer veren kısa anlatılardır (2009: 20-21) şeklinde dört maddede tespit etmiştir. Seyidoğlu'na göre ise efsaneler, bir veya birkaç motifi içeren, temelinde inanç unsuru olan kısa anlatılardır. Bu bağlamda efsaneyi anlatanlar ve dinleyenler, efsanenin gerçekten olmuş olduğuna inanırlar. Efsaneler, tarihi devirler içinde şekillenirler ve konuları bir olay, tarihî ya da dinî bir kişilik veya bir yer olabilir. Gerçeklik yanında olağanüstülük ve kutsallık da sahip olduğu özelliklerdir (1997: 13-14). Alptekin'e göre ise efsaneler, "dinî, inandırıcı, kısa, nesir şeklindeki halk anlatımlarıdır" (2012, 15); kaynağı dinîdir, mitolojidir, gerçek hayatın artıklarıdır (2012, 18-19). Boratav da efsanenin tanımıyla ilgili olarak benzer tespitlerde bulunmuştur: "Efsanenin başlıca niteliği, inanış konusu olmasıdır. Onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. (...) Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur" (1992: 98).

Efsane hakkında Batılı araştırmacıların görüşleri de yukarıdaki tanımlamalarla benzerlik göstermektedir. Degh efsaneyi, "sanatsal olarak formüle edilmiş, üçüncü bir şahsa anlatılan ve geçmişte ya da tarihsel geçmişte kurulmuş geleneksel bir hikâye ya da

anlatı” şeklinde tanımladıktan sonra, efsanenin aslında gerçek olmadığını, ancak anlatıcı ve dinleyicileri tarafından gerçek olduğuna inanıldığını ve efsanelerin küçük topluluklarda biri tarafından diğerine sözlü olarak yüz yüze aktarıldığını (Oğuz ve Gürçayır, 2005: 345-346) belirtir. Luthi tarafından ise efsane “duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren ve bu gerçekten haber olmayı isteyen, nesilden nesle sözlü aktarım yoluyla geçen ve karakteristik bir şekilde sahip anlatım türünün adıdır (Oğuz vd. 2006: 349) şeklinde tanımlanır.

Tanımlamalardan anlaşılabilceği üzere efsane, sadece folklorun konu alanına girmemektedir. Efsane, içerisinde anlatıyı, inancı, gerçeği, hayal gücünü barındırdığından başta tarih ve teoloji olmak üzere başka disiplinlerin de konusu olmaktadır. Böylece efsane, halk bilimciler tarafından halk kültürü ürünlerinden biri, tarihçiler tarafından tarih araştırmalarının en eski ve ilk kaynakları, din bilimciler tarafından ise inancın ve kutsalın kaynağını gösteren işaretler olarak değerlendirilmektedir (Dönmez-Fedakâr, 2008: 88). Ayrıca Dönmez-Fedakâr, “Gerçek ya da gerçek dışı belirli bir kişi, olay ya da yer hakkında anlatılan ve inanılan anlatıdır” şeklindeki Jason’dan aktardığı Grimm Kardeşlere ait efsane tanımının efsane çalışmalarını etkilediğini ve yönlendirdiğini, bu tanımla birlikte efsanenin, “belirli bir tarihsel olayla (gerçek ya da gerçek dışı) bağlantılı olma”, “belirli bir yerle ilgili olma” ve “doğüstü olaylardan bahsetmesine, inançları taşımaya rağmen anlatıcının ve dinleyicilerinin gerçek dünyasıyla ilişkilendirilerek gerçek kabul edilme” özelliklerinin vurgulanmasının dikkate değer (2008: 91) olduğunu belirtir.

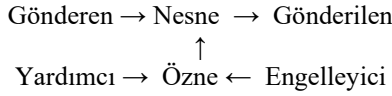
Gökşen ise çalışmanın kaynağı olan *Giresun Efsaneleri* adlı çalışmasında efsane ile ilgili çok sayıda tanımları verdikten sonra bir bütün olarak efsanelerle ilgili şu tespitlerde bulunmuştur:

1. Efsanelerin temelinde mutlaka bir inanç unsuru bulunmak zorundadır. Bu yüzden herkes anlatılanları gerçekten olmuş diye kabul eder ve bunlara inanır.
2. Efsaneler bir kısım yönlerden masal, destan ve hikâyelere benzerler. Bunlar sanatlık süslemelerini yitirerek kısa anlatı türlerine dönüştüklerinde efsane haline gelebilirler.
3. Efsanelerin gerçekle pek fazla bir ilgisi yoktur; çoğu halk muhayyilesinin mahsulüdür.
4. Kaynağı çok eskilere, dinî liderlere ve yerlere dayanan efsaneler kutsal unsurlar taşıyabilirler.
5. Temelinde gerçeklik unsuru bulunsun da tevatüren nakilleri sırasında insanların muhayyilesinde değişerek ve zenginleşerek olağanüstü bir hal alırlar (1999: :13).

Gökşen’in tespitlerinde dikkati çeken unsurları biçim ve içerik düzlemlerinde değerlendirmek gerekir. Efsanelerin kısa anlatı türlerine dönüşmesi ve yazınsal özelliklerini belirli yönlerden kaybetmesi onun biçimiyle ilintilidir. Masal, destan ve hikâyeye benzemesi ve pek çok inanç unsurunu bünyesinde barındırması onun içeriğiyle ilişkilidir. Bu noktada bir kısa biçim gibi anlaşılabilcek olan efsanenin yapısal ve işlevsel özelliklerini belirlemek yerinde olur.

Efsanenin yapısal özelliklerini belirlemek ve bunları çözümlemek adına birtakım kuramsal yaklaşımlardan yararlanılabilir. Bir metnin anlatının sözdizimi bağlamında yapısal bir çözümlemesini gerçekleştirmek için eyleyenler örnekçesi kullanılabilir, çünkü eyleyenler örnekçesi, metinlerin temel yapısının çözümlenmesine ve işlevlerinin ortaya konulmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda Greimas’ın altı anlatı unsurunu önceleyerek oluşturduğu eyleyenler örnekçesi kullanılabilir, çünkü pek çok folklorik

anlatıda olduğu gibi efsanelerde de anlatının yapısı temelde bu şema dâhilinde ayrıntılı bir şekilde çözümlenebilir:

Greimas bu örnekçeyi *Structural Semantics* (tr. Yapısal Anlambilim), adlı çalışmasında (1983 :207) eyleyenlerin mitsel örnekçesi (ing. The Actantial Mythical Model) başlığı altında açıklar. Anlatının yapısını ve işleyişini anlambilimsel bir bakış açısıyla çözümlenmeye çalışan Greimas, anlatının sözdizimini ortaya koyar. Bu örnekçe, öznenin nesneye olan arzusu üzerine temellendirilir ve diğer kavramlar anlatı içerisinde değer kazanır. Greimas'ın da örnekçeyi "mitsel" olarak nitelemesinin nedeni mitlerin veya efsanelerin belirli bir yapıyı takip etmesinden kaynaklanır. Böylece örnekçe, işlevsel bir değere sahip olur. İşlevsel değerın ortaya konulması ve çözümlenmesi folklorik açıdan türün nasıl işlediğini ve anlamlandırıldığını da ortaya koyar. Nitekim Greimas ve Courtés'in *Semiotics and Language an Analytical Dictionary* (tr. Göstergebilim ve Dil: Çözümlemeli Bir Sözlük) başlıklı çalışmasında etnik-göstergebilim (ing. Ethno-semiotics) kavramı üzerinde durulduğu belirtilmelidir. Onlara göre etnik-göstergebilim, halk anlatıları ve mitsel anlatıların çözümlenmesi üzerine odaklanarak bunları dizimsel analize tabi tutar (1982: 109). Böylece folklorik ürünlerin yapısının ve işleyişinin ortaya konulacağı ifade edilir.

Etnik-göstergebilim kavramının halk anlatılarına uygulanması, yapısal bir düzlemde anlatının sözdiziminin ortaya konulmasını sağlar. Anlatının sözdiziminin ortaya konulması folklorik bir metnin anlatı unsurlarını nasıl ele aldığı ve bunların hangi aşamalardan geçtiğini ortaya koymaya yarar. Eyleyenler örnekçesinin kullanılması, anlatıdaki eyleyenleri belirler. Fakat efsanelerin yapısal bir düzlemde nasıl işlediğini ele almak için anlatı izlencesine de odaklanmak gerekir. Bu bağlamda anlatının aşamaları şu kavramlar ışığında incelenir: Eyletim, edinç, edim ve yaptırım.

Eyletim, anlatı izlencesinin ilk aşaması olup gönderen ile özne arasındaki ilişkiye gönderimde bulunur (Rifat, 2013: 85). Burada özne, gönderen tarafından ikna edilir ve gönderen ile özne arasında bir sözleşme yapılır.

Anlatının ikinci aşamasını oluşturan edinç, öznenin anlaşma doğrultusunda birtakım işleri gerçekleştirilmesine gönderimde bulunur ve "eyleme geçebilmek için öznenin gereksindiği yetenekler ve bu yeteneklerin kazanıldığı aşamadır" (Eziler-Kıran ve Kıran, 2011: 305).

Edim, özne ile durumlar/değerler arasındaki ilişkiye gönderimde bulunur (Sığırcı, 2020: 84) ve anlatının üçüncü aşamasıdır. Burada özne /yapmak/ kipliğinde olup harekete geçmektedir.

Son aşama olan yaptırım, öznenin başarısına yahut başarısızlığına göre gönderen tarafından ödüllendirilmesi veya cezalandırılmasıdır (Rifat, 2013: 241). Burada özne ya nesnesine ulaşarak başarıyı elde eder yahut nesnesinden ayrı düşerek başarısızlığa uğrar.

Açıklanan kuramsal tanımlamalardan hareketle dinî nitelikli Giresun efsanelerini önce izleklerine göre sınıflandırmak, bu izlekler dâhilinde anlatıların sözdizimini eyleyenler örnekçesinden hareketle belirlemek ve anlatı izlencesinin kavramlarından hareketle çözümlenmek mümkündür.

1. Giresun Efsanelerinde Anlatının Yapısı

Greimas'ın eyleyenler örnekçesi anlatının yapısal işleyişini çözümlenmek için bir anahtar görevi görür. Çünkü anlatının işleyişinin ortaya konulması efsanelerin temel yapısını açıklar. Efsanelerin temel yapısının açıklanması ele alınan anlatıların nasıl bir

bütünlük oluşturduğunu ifade eder. Bu doğrultuda ilk olarak derlenen Giresun efsanelerinin şu şekilde sınıflandırıldığını belirtmek gerekir: Dinî nitelikli efsaneler, taşlar ve kayalar ile ilgili efsaneler, yer adları ile ilgili efsaneler, hayvanlar ile ilgili efsaneler, olağanüstü yaratıklar ile ilgili efsaneler, tabiat hadiseleri ile ilgili efsaneler, ağaçlar ile ilgili efsaneler, tarihi efsaneler, hazine ve defineler ile ilgili efsaneler ve aşk efsaneleri (Gökşen, 1999: 43). Ayrıca söz konusu sınıflandırmada dinî nitelikli efsaneler beşe ayrılmıştır: Evliyalar ile ilgili efsaneler, türbeler ile ilgili efsaneler, şahıs isimleri ile ilgili efsaneler, tarihi, dinî yapılar ve Evliya malları ile ilgili efsaneler, Hazret-i Ali ve Hızır ile ilgili efsaneler. Ancak bu noktada efsane ve menkıbe kavramlarına da değinmek yerinde olur.

Dinî nitelikli efsanelerin menkıbe olarak adlandırılması ve efsanelerden farkıyla ilgili görüşler bulunmaktadır. Sakaoğlu, bir menkıbeyle ilgili yazısında, menkıbelerin, efsanelerin en çok örneği tespit edilen dallarından biri olduğunu ve bir din ulusuna ve onun bir kerametine bağlı olarak anlatılan, genellikle bir mekâna bağlanmış anlatılar (2009: 138) olduğunu söyler. Yine Sakaoğlu efsane ve menkıbenin birbirinden nasıl ayırt edileceği üzerinde durur: “Keramet adını verdiğimiz harikulade olaylara yer veren küçük hikâyelere menkıbe denildiğine göre, içinde bu tür olayların yer almadığı, sadece bir tabiat olayını bir varlığın meydana gelişini anlatan küçük hikâyelere de efsane denilecektir” (2009: 43). Ardından şu değerlendirmede bulunur:

Efsane ile menkıbenin sınırlarını kesin olarak çizilebilmekle birlikte bazı örneklerde bunu kesinliğe kavuşturamıyoruz. Bugüne kadar gerek efsaneler gerekse menkıbeler, birkaç istisnanın dışında daima efsane başlığı altında toplanmıştır. Yayımlanan pek çok efsane kitabında azımsanmayacak sayıda menkıbe metni de yer almıştır. Bundan böyle efsane olduklarına kesin gözüyle baktıklarımıza “efsane, “menkıbe” gözüyle baktıklarımıza da menkıbe demeliyiz; tereddüde düşülenleri ise şimdilik efsane ana başlığı altında ele almalı, bulunacak yeni yeni örneklerine göre asıl yerini belirlemeye çalışmalıyız (2009, 45).

Luthi de bu ayırım üzerinde durur. Ona göre efsane, “olmuş olayları anlatır, ancak menkıbe sıkı bir dinî sisteme bağlıdır” (Oğuz, vd. 2006, 351). *Karakalpak Efsaneleri* adlı çalışmasında bu meseleye değinen Dönmez Fedakâr da menkıbelerin, efsane başlığı altında ele alınması gerektiğini savunur (2008, s.155-159). Pehlivan, efsane, menkıbe ve memorat (inanç anısı) türlerinin birbirinden ayırt edilmediğini belirterek, örneklerle bu türlerin farklılıklarını göstermeye çalışır; kahramanın hayatta olması (menkıbe), inanç şiddeti (memorat/inanç anısı), tecrübe (inanç anısı/efsane), zamansallık, metnin öznesi şeklinde tespit ettiği beş ölçüte göre menkıbe, efsane ve inanç anısının ayırt edilebileceğini belirtir (2009, 88-96). Bu çalışmada ise dinî nitelikli efsaneler sınıflandırmasına bağlı kalınmış, çözümlenen anlatıların tamamı efsane olarak kabul edilmiş ve tamamının anlatının sözdizimi kavramı altında yapısal çözümlemesi gerçekleştirilmiştir.

Dinî nitelikli efsanelerde anlatının yapısı, anlatının sözdizimi kavramından hareketle çözümlenebilir. Bu bağlamda Greimas’ın eyleyenler örnekçesine başvurulabilir. Eyleyenler örnekçesini geliştiren ve işlevleri de sınıflandıran Greimas, anlatının sözdiziminin bu şekilde incelenebileceğini düşünür. Folklorik metinler, bu bağlamda önemli kaynaklar olarak görülmektedir, çünkü bu metinler söylemlerarası² bir düzlemde hem anlatıyı hem de anlatının sözdizimini alıntılanmaktadır. Bu bağlamda Gökşen tarafından derlenen dinî nitelikli efsaneleri kendi içerisinde şu izleklere ayırarak çözümlemek mümkündür: Yolculuk (10), savaş ve özgürlük (9), defnecilik (2), sağlık (3), yiyecek ihtiyacı (5), dinî vecibeler (5), toprak sahibi olma (2), evliyanın isteğinin yerine getirilmesi (2).

1.1. Yolculuk

İncelenen efsanelerden yolculuk ve yolculuğun bir kerametle¹ sonuçlandırılması izleği 10 efsanede görülmektedir. Bu efsanelere bakıldığında aralarında benzerlik bulmak ve söylemlerarası bir inceleme de gerçekleştirmek mümkündür. Bu doğrultuda yolculuk izleği dâhilinde efsanelerin anlatısal sözdizimi temel bir yapı dâhilinde ifade edilebilir:

Gönderen (Ulaşma Arzusu)→Nesne (Ulaşılabilecek Yer)→Gönderilen (Yolculuğun Tamamlanması)

↑

Yardımcı (Evliya/Keramet)→Özne (Kişi)←Engelleyici (İklim Şartları)

Bu eyleyenler örnekçesi, yolculuk izleği dâhilinde oluşturulan dinî nitelikli Giresun efsanelerinin sözdizimini açıklamaktadır. Efsanelerde özne, çoğunlukla bir kişi (Hasan Dede, Tırış Hoca, Şeyh, Karavelioğlu) olur. Kişinin ulaşmak istediği bir yer (Ev, yayla, memleket, tekke) vardır ve bu yer, efsanelerde nesne olarak görülür. Nesneye ulaşmak için öznenin önüne çıkan zorluk genellikle iklim şartlarıdır (sıcak hava, kar yağışı). Özne, nesneye ulaşmak için çoğunlukla bir evliyanın veya kerametın yardımına ihtiyaç duyar. Giresun efsanelerinin çoğunda olağanüstülük yardımcı eyleyen olarak yer almaktadır. Böylece özne, amacına ulaşabilmektedir. O hâlde yolculuk izleği dâhilinde anlatının aşamalarını belirlemek yerinde olur:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Yolculuk izleğinin ele alındığı Giresun efsanelerinde gönderen, çoğunlukla bir yere (Trabzon, Samsun, Bulancak, vb.) ulaşma arzusudur. Bu noktada özne gönderen tarafından ikna edilmiştir.	Burada öznenin nesneye ulaşmak adına gereken donanımına sahip olmaya çalışması beklenir. Giresun efsanelerinde özne, edinç aşamasında /istemek/ kipliğindedir. Tam bu noktada dinî kaynaklı bir keramet ortaya çıkmaya başlar.	Bu aşamada keramet gerçekleşir. Kerametın gerçekleşmesi öznenin /yapmak/ kipliğinde olduğunu gösterir ve keramet, genellikle yardımcı eyleyen aracılığıyla gerçekleşir. Giresun efsanelerinde yardımcı eyleyen ya bir evliya (Deli Ali, Sarı Halife, Karavelioğlu, vb.) ya da kerametın kendisidir.	Burada özne çoğunlukla eyletim aşamasındaki anlaşmanın karşılığını alır. Yolculuk tamamlanır ve özne ulaşmak istediği yere ya bir evliyanın veya bir kerametın yardımıyla ulaşır.

Tablo 1: Yolculuk İzleklî Giresun Efsanelerinde Anlatının Aşamaları

Yolculuk izleği dâhilinde öznenin serüvenini şu şekilde göstermek mümkündür:

Var Olan Durum	Dönüşümler	Amaçlanan Durum
$\ddot{O}_1 \rightarrow (\ddot{O}_2)$	$\ddot{O}_1 \rightarrow (\ddot{O}_2 \cup N)$	$\ddot{O}_1 \rightarrow (\ddot{O}_2 \cap N)$

Tablo 2: Yolculuk İzleklî Efsanelerde Anlatının Dönüşümü

Dönüşümlerde özne, her ne kadar nesnesinden uzak olsa da kendisini nesneye ulaşacak güce ve yardıma sahiptir. Ancak efsanenin kendi yapısı gereği bu noktada kerametler öne çıkar ve yolculuk tamamlanır.

1.2. Savaş ve Özgürlük

Giresun efsanelerinde sık görülen diğer bir izlek savaş ve özgürlük izleğidir. Bu efsanelerin de anlatısal sözdizimini şu şekilde göstermek yerinde olur:

Gönderen (Cihat)→Nesne (Fethedilecek Yer)→Gönderilen (Fethin Gerçekleşmesi)

↑

Yardımcı (Evliya/Asker/Keramet)→Özne (Kişi/Padişah)←Engelleyici (Düşman)

Buradaki benzerlik yardımcı eyleyenin yine bir evliya veya keramet oluşudur. Bunun temel sebebi efsanenin söylemlerarası bir tür olmasıdır. Çünkü efsaneler, bir çoğrafyada sürekli olarak anlatılır ve kimi zaman anlatıda yalnızca isimler değiştirilir, anlatı aynı kalır. Bu durum folklorik anlatıların doğasında bulunan devinimden kaynaklanır.

Efsanelerde insan-olağanüstü ilişkisi öncelendiğinden yardımcı eyleyen büyük ölçüde ön plandadır. Bu tespitlerden hareketle savaş ve özgürlük izlekli efsanelerin anlatı aşamalarını şu şekilde göstermek mümkündür:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Özne, çoğunlukla cihat fikri doğrultusunda ikna edilir ve fetih için hazırlıklara başlar.	Öznenin genellikle bir zorlukla karşılaştığı (açlık, düşman baskısı, vb.) görülür. Özne, zorluğu aşmak için gerekli donanımı elde etmeye çalışır. Yardımcı eyleyen bu noktada öne çıkar.	Öznenin /yapmak/ kipliğinde olduğu bu aşamada yardımcı eyleyen, özne ve askerlerini doyurmak için bir koyun keser ve yiyecek herkese yeter veya bir kerametle savaşın olumlu sonuçlanmasını sağlar.	Özne, nesneye ulaşır. Ya fetih gerçekleşir ya da halk düşmanlara esir düşmekten kurtularak adalet sağlar.

Tablo 3: Savaş ve Özgürlük İzlekli Giresun Efsanelerinde Anlatının Aşamaları

Burada ele alınan savaş ve özgürlük izlekli efsanelerde, çoğu zaman savaşın kazanıldığı görülür. Yine yardımcı eyleyen bir evliya veya keramet olması bakımından öne çıkmakta ve özne, nesneye ulaşmaktadır: $\text{Ö}_1 \rightarrow (\text{Ö}_2 \cup \text{N}) \rightarrow \text{Ö}_1 \rightarrow (\text{Ö}_2 \cap \text{N})$

1.3. Yiyecek İhtiyacı

Kıtlık ve yoksulluk efsanelerde sıkça işlenen konulardan biridir. Yörede yaşayanlar kıtlıktan nasıl kurtulduğunu anlatmak için dinî kaynaklı efsanelerden yararlanırlar. Bu efsanelerde de çoğunlukla yardımcı eyleyen öne çıkar. Çünkü kıtlıktan kurtulmak mucizevi bir şekilde gerçekleşir ve bu durum şöyle gösterilebilir:

Gönderen (Yiyecek Bulmak) → Nesne (Yiyecek) → Gönderilen (Yiyecek Edinimi)

↑
Yardımcı (Evliya/Kutsal Nesne) → Özne (Köylüler) ← Engelleyici (Merak/Avcı/Padişah)

Efsanelerde köylü, ciddi bir yiyecek sıkıntısı çekmektedir. İhtiyacın karşılanması için çoğu zaman mucizevi bir olay olması gerekir. Bu olay bir evliya veya onun kutsal nesnesi aracılığıyla gerçekleşir. Örneğin bir evliya suyun olmadığı bir yere değirmen yapmaya başlar. Değirmen tamamlandıktan sonra asasını yere vurarak su getirir. Böylece köylünün ihtiyacı karşılanmış olur. Ayrıca özne ekinlerini verimli bir şekilde toplamaz. Bunun gerçekleşmesi için bir evliya yardımcı olur ve ekinler sağlıklı bir şekilde toplanır. Bu olaylar Giresun efsanelerinde sıklıkla görülmekte olup anlatının aşamalarını açıklamak yerinde olur:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Özne, açlık ve sefalet içinde olduğundan yiyecek bulma arzusu tarafından ikna edilir.	Açlıktan ve kıtlıktan kurtulmak için özne üretim yapmalı veya ekinlerini sağlıklı bir şekilde biçmelidir. Bu noktada yardımcı eyleyen ortaya çıkar.	Yardımcı eyleyenin ortaya çıkışı ve özneye yardım edilişle birlikte özne, /yapmak/ kipliğinde ya yiyeceğe ulaşır ya da ekinlerini sağlıklı bir şekilde biçmeyi başarır.	Son aşamada öznenin nesneye ulaştığı görülmektedir. Özne, yiyecek ihtiyacını karşılamış ve yöre halkı mutlu olmuştur.

Tablo 4: Yiyecek İhtiyacı İzlekli Giresun Efsanelerinde Anlatının Aşamaları

Yiyecek ihtiyacının karşılanması üzerine anlatılan efsanelerde özne, nesneye ulaşmaktadır. Ancak bu efsanelerin diğer efsanelerden ayrılan yönünü de belirtmek gerekir. Örneğin *Kızanca-1* adlı efsanede bir anne, kendisinin ve çocuğunun yiyecek ihtiyacını karşılamak için her gün sabah erkenden bir süt kabı alıp Kızanca Tepesi'ne gider. Bir gün çocuk, annesini izler ve elik keçileri görür. Keçilerin gelmesiyle birlikte Kızanca Tepesi'nde yatan kız ortaya çıkar ve keçiyi sağmaya başlar. Bunu gören çocuk "Ana,

ana, Kızanca, Kızanca!” diye bağırır ve Kızanca ortadan kaybolur. Bunun üzerine annesi, çocuğuna “Allah senin gözünü kör etsin” der ve çocuğun gözleri kör olur (Gökşen, 1999: 94). Bu efsanede özne, nesnesine ulaşabilirken çocuğun Engelleyici olarak ortaya çıkması eyletim aşamasında yapılan sözleşmeyi bozar. Sözleşmenin bozulması yaptırım aşamasında yiyecek ihtiyacının karşılanamamasına neden olduğu gibi çocuğun gözleri de kör olur.

1.5. Dinî Vecibelerin Yerine Getirilmesi

Efsanelerde dinî vecibelerin yerine getirilmesi son derece önemlidir. Derlenen efsanelerde sabah ezanının okunması, namazın kılınması, hacca gidilmesi vb. dinî vecibelerle ilgili anlatılar mevcuttur. Bu anlatıların eyleyenleri şöyle gösterilebilir:

Gönderen (İbadeti Yerine Getirme)→Nesne (İbadet)→Gönderilen (İbadetin Gerçekleştirilmesi)

Yardımcı (Keramet/Evliya)→Özne (Kişi)←Engelleyici (Kişi)

Dinî vecibelerin yerine getirilmesi temelde ibadet kavramı üzerinden gerçekleşir. İbadetin düzgün bir şekilde yerine getirilmesi efsanelerde öncelenir. Örneğin namaz vakti girdiğinde bir kişi namaz kılmak ister ve bir keramet sonucunda namazını kılar. Yine bir kişi hacca gitmek ister ve bütün zorlukları göze alarak yardımcı eyleyenin desteğiyle hac görevini yerine getirir. Bu noktada anlatının aşamaları şu şekildedir:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Özne, ibadeti yerine getirmek ister ve ibadeti yerine getirme arzusu tarafından ikna edilir.	İbadet yerine getirilirken özne zorluklarla karşılaşır. Örneğin Sarı Halife namazını kılmak ister, ancak imam camiye Sarı Halife'ye açmaz. Ya da öznenin sabah ezanını doğru zamanda okuması gerekmektedir. Bu noktada yardımcıya ihtiyaç duyulmaktadır.	Yardımcı eyleyenin bir keramet veya evliya olarak devreye girmeyle özne /yapmak/ kipliğinde ibadeti yerine getirecek güce kavuşur.	İbadetin doğru bir şekilde yerine getirilmesiyle anlatı sona erer ve özne, nesnesine kavuşur.

Tablo 5: Dinî Vecibelerin Yerine Getirilmesi İzlekli Efsanelerde Anlatının Aşamaları

Dinî vecibelerin yerine getirilmesi hususunda özne, diğer efsanelerde olduğu gibi bir kerametten veya bir evliyadan yardım görür. Bu da efsanelerde yardımcı eyleyenin öne çıktığını ve anlatıda dönüştürücü rolü üstlendiğini göstermektedir.

1.6. Sağlık

Efsanelerde sağlığı kaybetme ve ardından sağlığa kavuşma dinî bir bakış açısıyla işlenir. Bu noktada derlenen efsaneler arasından şu ikisi dikkati çeker: *Merek Evliyası* ve *Hacı Mustafa Türbesi*. *Merek Evliyası*'nın eyleyenler örnekçesini şu şekilde gösterilebilir:

Gönderen (Sağlığa Kavuşma Arzusu)→Nesne (Sağlık)→Gönderilen (Sağlığa Kavuşma)

Yardımcı (Merek Evliyası)→Özne (Kadın)←Engelleyici (Al Basması)

Merek Evliyası'nın bir türbe ve bu türbenin şifa dağıtmakta olduğu bilinmektedir (Gökşen, 1999: 103). Efsane de bu inanış üzerinden anlatılmaktadır. Burada özne kadındır ve sağlığına kavuşmak istemektedir. Kadın yeni doğum yapmış bir gelin olup kendisini al basmıştır. Bu doğrultuda anlatının aşamaları şu şekilde gösterilebilir:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Yeni doğum yapmış bir gelini al basmış ve gelin sağlığını kaybetmiştir. Kaynanası gelinin sağlığına kavuşması için onu Merek Evliyası'na götürür. Özne de buna ikna olur.	Gelin ve kaynana türbenin etrafında dönerek dua ederler. Burada özne, /istemek/ kipliğindedir ve Merek Evliyası'ndan medet umar.	Merek Evliyası'nın anlatıda yardımcı eyleyen olarak öne çıkması, duanın bitirilmesi ve ardından türbenin yukarı kısmına bir para atılmasıyla gerçekleşir. Özne, beş yüz metre kadar aşağıda bulunan bir toprakta yatıp uyur. Sağlığına kavuşacağına inandığından /yapmak/ kipliğindedir.	Merek Evliyası'nın yardımı ve inanç doğrultusunda özne, evine döner. İki gün sonra dili çözülür ve yaptığı anlaşmanın karşılığını alarak sağlığına kavuşur.

Tablo 6: Merek Evliyası'nda Anlatının Aşamaları

Sağlığın nesne olduğu efsanelerde türbe ve inanç öne çıkmaktadır. Günümüzde de sürdürülen bu inanış *Hacı Mustafa Türbesi* adlı efsanede de görülür:

Gönderen (Rahatsızlıktan Kurtulma)→Nesne (Sağlık)→Gönderilen (Sağlığa Kavuşma)

↑
Yardımcı (Hacı Mustafa)→Özne (Kadın)←Engelleyici (Hastalık)

Diğer efsanede de olduğu gibi burada da yardımcı eyleyen Hacı Mustafa isimli bir evliya, özne ise kadındır. Bu durum iki anlatının birbirlerine benzer sözdizimine sahip olduğunu gösterir. Bu savı kanıtlamak adına anlatının aşamaları şu şekilde gösterilebilir:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Kızıлтаş Köyü'nün eski imamlarından birinin eşi hastalanır ve çare bulunamaz. Kadın iyileşmeyi arzuladığından rüyasında Hacı Mustafa'yı görür.	Rüyasında Hacı Mustafa'yı gören kadın, sağlığına kavuşmak istediğinden onun yardımcı olacağını düşünür. Hacı Mustafa, kadından mezarı üzerine bir türbe yaptırmasını ister. Kadın bu isteği kabul eder.	Kadın, kocasına rüyasını anlatır ve türbe inşaatına başlarlar. Burada özne /yapmak/ kipliğindedir. Türbeyi inşa etmenin sağlığını yerine getireceğine inanır.	Özne, türbenin tamamlanmasının ardından sağlığına kavuşur ve inşaatta çalışanların yemeklerini dahi kendi elleriyle yapar.

Tablo 7: Hacı Mustafa Türbesi'nde Anlatının Aşamaları

Efsanenin sonunda aktarıldığına göre günümüzde yürümeyen veya konuşamayan çocuklar sağlıklarına kavuşturulmak için bu türbeye getirilmektedir (Gökşen, 1999: 95). İnanç bağlamında da bu durum *Merek Evliyası* ile benzerlik göstermektedir.

1.7. Toprak Sahibi Olma

Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesi, Giresun efsanelerinde işlenen izleklerden biridir. Bu izlek çoğunlukla toprak sahibi olma arzusu altında ele alınarak dini niteliklerle donatılır. Bu bağlamda efsanelerde iki örneğe rastlandığından onları ayrı ayrı incelemek yerinde olur. İlk olarak *Şih Mahmut* efsanesinin eyleyenler örnekçesi şöyledir:

Gönderen (Toprak İsteği)→Nesne (Melense Köyü)→Gönderilen (Köyün Sahibi Olmak)

↑
Yardımcı (Keramet)→Özne (Şih Mahmut)←Engelleyici (Padişah)

Şih Mahmut, Melense Köyü'nün sahibi olmak istemektedir. Efsaneye göre Şih Mustafa, Akkoyunlu padişahından Melense Köyü ve çevresinin, oğlu Şih Mahmut'a verilmesini ister. Böylece anlatı şu aşamalardan oluşur:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Şih Mustafa, padişah-tan oğlu için Melense Köyü'nü ister. Şih Mahmut'un bu köyün sahibi olması köyün Türkleşmesine ve İslamlaşmasına etki edecektir. Şih Mahmut da bu köyü istediğinden toprak sahibi olma arzusu tarafından ikna edilmiştir.	Şih Mahmut'un birtakım özelliklere sahip olması gerekir ve padişah Şih Mahmut'un bir marifet göstermesini ister. Keramet bu noktada yardımcı eyleyen olarak devreye girer.	Marifet göstermesi gereken Şih Mahmut elindeki satırı parmağına vurur. Ardından kesilen parmak parçası yerine konur ve parmak eski hâlini alır.	Şih Mahmut'un marifeti göstermesi, nesnesine kavuşmasını sağlar. Böylece Melense Köyü ve çevresi ona verilerek ödüllendirilir.

Tablo 8: Şih Mahmut Efsanesi'nde Anlatının Aşamaları

Şih Mahmut efsanesine benzeyen diğer efsane *Hasan Şeyh Hazretleri-3* başlıklı efsanedir. Bu efsanenin eyleyenler örneği ise şu şekildedir:

Gönderen (Anadolu'yu Yurtlaştırma) → Nesne (Anadolu) → Gönderilen (Anadolu'nun İskânı)

Yardımcı (Ahmet Yesevî) → Özne (Hasan Şeyh) ← Engelleyici (Padişah)

Hasan Şeyh Hazretleri'ne dair bu efsanede Anadolu, olumlu anlambilimciklerle yüklenerek yurt ve vatan olarak gösterilir. Bu yüzden Anadolu Türk yurdu hâline getirilmelidir. Ahmet Yesevî bu doğrultuda Hasan Şeyh'in Anadolu'ya gitmesini ister ve anlatının aşamaları şu şekilde belirir:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Ahmet Yesevi'nin müridi Hasan Şeyh Hazretleri, Ahmet Yesevi'nin halifesi olarak Anadolu'ya gönderilmek istenir. Hasan Şeyh, Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslamlaştırmak amacıyla toprak sahibi olmayı kabul eder.	Hasan Şeyh'in Anadolu'ya gitmesi için koşulların oluşması gerekmektedir. Bu noktada Ahmet Yesevi, ateşli bir odun parçasını Anadolu'ya doğru fırlatarak Hasan Şeyh'ten Anadolu'ya gidip bu odun parçasını bulmasını ve orayı irşat etmesini ister. Böylece Hasan Şeyh yola çıkar.	Horasan'dan Anadolu'ya gelen Hasan Şeyh, odun parçasını aramaya başlar. Şebinkarahisar'da odun parçasını bulmaya hazırdır.	Odun parçasının Hasan Şeyh tarafından bulunması, Ahmet Yesevi ve Hasan Şeyh arasındaki anlaşmaya uyulduğunu gösterir. Böylece Hasan Şeyh buraya yerleşerek çevredeki insanları İslamlaştırır.

Tablo 9: Hasan Şeyh Hazretleri-3 Efsanesinde Anlatının Aşamaları

Hasan Şeyh'in Anadolu'da toprak sahibi olması, Anadolu'nun İslamlaşması noktasında önemli bir göstergedir. Giresun'da Rum ve Hıristiyan nüfusunun o dönemlerde fazla olmasından böyle efsanelerin doğmasına ve anlatılmasına sebep olduğu söylenebilir.

1.8. Evliya'nın İsteğinin Yerine Getirilmesi

Evliyaların isteğinin yerine getirilmesi sıklıkla kullanılan izleklerdendir. Bu efsaneler evliyalara olan saygıyı belirtmek ve onları rahatsız etmemek üzerine kuruludur. Bu bağlamda *Hasan Şeyh Hazretleri-1* başlıklı efsane örnek olarak gösterilebilir:

Gönderen (İstedığı Yere Gömülme) → Nesne (Vasiyet) → Gönderilen (Vasiyetin Gerçekleşmesi)

Yardımcı (Elik Keçiler) → Özne (Hasan Şeyh) ← Engelleyici (Çevredekiler)

Hasan Şeyh Hazretleri'nin isteği, arzuladığı yere gömülmektir ve bunu vasiyet olarak iletir. Bu gibi efsanelerde vasiyet öncelikle gerçekleşmez, ardından bir hadise olur ve vasiyet yerine getirilir:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Hasan Şeyh ölmeden önce bir tepeye gömülmek istediğini çevresindekilere belirtmiştir. Bu noktada Hasan Şeyh özne olarak istediği yere gömülme arzusuyla ikna olmuştur.	Hasan Şeyh'in öldüğü sırada kar yolları kapatmıştır. Çevredekiler Hasan Şeyh'in vasiyetini yerine getiremeyeceklerini belirtirler. Bu noktada Hasan Şeyh yardımcı eyleyene ihtiyaç duyar.	Yardımcı eyleyen elik keçilerdir. Elik keçiler, vasiyetin gerçekleşmesi adına kapanan yolu açarlar. Böylece Hasan Şeyh /yapmak/ kipliğindedir ve nesneye ulaşmak için hazırdır.	Elik keçilerin yolu açması, başta engelleyici olarak konumlanan çevredekilerin de yardımcı eyleyene dönüşmesine neden olur ve Hasan Şeyh, elik keçiler ve çevredekilerin yardımıyla vasiyet ettiği tepeye gömülür.

Tablo 10: Hasan Şeyh Hazretleri-1 Efsanesi'nde Anlatının Aşamaları

Hasan Şeyh Hazretleri-1 başlıklı efsaneyle benzerlik gösteren bir diğer efsane *Sarı Halife-5* başlıklı efsanedir. Sarı Halife vefat etmiş ve bıraktığı evi çürümeye başlamıştır. Bunun üzerine anlatı şu eyleyenlerden oluşmaktadır:

Gönderen (Evi Tamir Etmek Arzusu)→Nesne (Ev Tamiri)→Gönderilen (Evin Tamir Edilişi)

↑
Yardımcı (Ustalar) → Özne (Torun) ← Engelleyici (Sarı Halife)

Diğer efsaneden farklı olarak bu efsanede evliya, engelleyicidir. Çünkü torun, öznedir ve dedesinin evini tamir ettirmek ister. Böylece anlatı şu aşamalardan geçerek tamamlanır:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Sarı Halife'nin Tekke Köyü'nde bulunan evi yıkılmak üzeredir. Torunu bunu istemez ve evi tamir etmek arzusuyla çalışmalarına başlar.	Evi tamir etmek için özne, pek çok ustayı getirerek evin çatısını tamir ettirir. Böylece yardımcı eyleyen olan ustalar, evin tamirinin gerçekleşmesi için gerekli donanımı özneye sağlamıştır.	Ancak Sarı Halife, evin bozulmasını istemez ve edim aşamasında engelleyici olarak devreye girer. Özne ve ustalar, sabah geldiklerinde evi eski hâlinde bulurlar ve özne, /yapmak/ kipliğine bir türlü geçemez.	Özne anlatının sonunda başarısız olur. Ancak gece gündüz Allah'a yalvararak dedesinin iznini almayı başarır ve evi tamir ettirir. Bu noktada evliyalardan istediğinin yerine getirilmesinin önemi vurgulanır.

Tablo 11: Sarı Halife-5 Efsanesinde Anlatının Aşamaları

Evliyalara duyulan saygı ve isteklerini yerine getirme arzusu dinî nitelikli Giresun efsanelerinde öne çıkan izleklerden biridir. Bu bağlamda evliyalardan rahatsız edilmemesi ve defnecilik faaliyetlerinin önüne geçilmesi adına anlatılan efsaneleri de çözümlenmek gerekir.

1.9. Defnecilik

Giresun efsanelerinde dikkati çeken izleklerden biri de defneciliktir. Defnecilik izleği evliyalardan isteklerinin yerine getirilmesi izleğiyle benzerlik gösterse de anlatının yapısı gereği onlardan farklıdır. Çünkü yukarıda çözümlenen efsanelerde evliyalardan isteği yerine getirilir ve onlara duyulan saygı pekiştirilir. Defnecilik izleğinin öne çıktığı efsanelerde ise durum tam tersidir. Bu bakımdan ilk olarak *Hasan Şeyh Hazretleri-8* başlıklı efsaneyi ele almak yerinde olur:

Gönderen (Zengin Olmak İsteği)→Nesne (Hazine)→Gönderilen (Zengin Olmak)

↑
Yardımcı (-)→Özne (Dört Kişi)←Engelleyici (Hasan Şeyh)

Definecilik anlatılarında zengin olma isteği ön plandadır. İnsanlar, zenginliği bir değer nesnesi hâline getirerek hayatları boyunca ona ulaşmayı isterler. Böylece pek çok hataya sürüklenerek kötülüklerle karşılaşır. Giresun efsanelerinde de bu durum açıkça görülmektedir. Nitekim yukarıda *Hasan Şeyh Hazretleri-8* adlı efsanenin aşamalarında bu durum açıkça gözlemlenebilir:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Dört kişinin mezar hırsız olduğu bilinmektedir. Tek amaçları zengin olmaktır ve bu istek doğrultusunda harekete geçerler.	Zengin olmak isteyen dört kişi, Hasan Şeyh Hazretleri'nin mezarına giderler. Amaçları mezarda var olduğuna inanılan hazineyi ele geçirmektir.	Hazineyi ele geçirmek için gereken donanımına sahip olan dört kişi mezarı açmaya hazırdırlar ve /yapmak/ kipliğinde mezarı açmayı başarırlar.	Mezar açıldıktan sonra içerisinde hazineye rastlanmaz. Bu noktada özne nesneye ulaşamamıştır, ancak anlatı bu şekilde tamamlanmaz. Engelleyici olarak konumlanan Hasan Şeyh'e yapılan saygısızlık cezasını bulur. Şehre geri dönmek için yola çıkan dört kişi yolda kaza yapar, ikisi ölür ikisi yaralanır.

Tablo 12: Hasan Şeyh Hazretleri-8 Efsanesinde Anlatının Aşamaları

Definecilik izleği dâhilindeki diğer efsane ise Hamza Şeyh efsanesidir. *Hamza Şeyh* efsanesi ve *Hasan Şeyh Hazretleri-8* başlıklı efsaneler eyleyenler örnekçesi bağlamında benzerlik göstermektedir:

Gönderen (Zengin Olmak İsteği)→Nesne (Hazine)→Gönderilen (Zengin Olmak)

↑
Yardımcı (-)→Özne (İki Kişi)←Engelleyici (Hamza Şeyh)

Efsaneye göre Hamza Şeyh, öldükten sonra sağlığında kullandığı eşyalarla birlikte gömülmüştür. Bu efsaneye aşına olan bu iki kişi de Hamza Şeyh'in eşyalarını ele geçirmek ve zengin olmak isterler:

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Zengin olmak isteyen iki kişi Hamza Şeyh'in hazinesini ele geçirmek isterler.	Kararından dönmeyen iki kişi kimsenin cesaret edemeyeceği şeye cesaret ederek mezarı açmaya karar verirler.	Gece yarısı mezarı açan iki kişi mezarın içindeki bütün eşyaları alırlar.	Köylü, mezarı kimin açtığını merak etse de merakı çok uzun sürmez. Köydeki iki kişinin o sabah öldüğü haberi gelir. Böylece zengin olma isteği, iki kişinin ölümüne neden olmuştur.

Tablo 13: Hamza Şeyh Efsanesinde Anlatının Aşamaları

İki efsane de büyük ölçüde birbirine benzemektedir. Söylemlerarası bir düzlemde iki efsanede de kişiler, zengin olma arzusuyla yola çıkmış ve kutsal bir mezarı tahrip etmiştir. İlkinde yer alan dört kişinin ikisi ölürken diğer ikisi acılar içerisinde hayatlarına devam etmek zorunda kalmışlardır. İkincisinde ise iki hırsızın da akıbeti ölüm olmuştur. Bu noktada efsane, göndergesel bir tutumla mezarların açılmaması ve ölümlerin rahatsız edilmemesi mesajını da dinleyicilerine aktarmaktadır.

Sonuç

Dinî nitelikli Giresun efsaneleri bir bütün olarak anlatının sözdizimi bağlamında ele alındığında yapısal benzerliklerin yoğun olduğu görülmektedir. Efsanelerin anlatsal sözdizimini ortaya koymak için, dinî nitelikli efsaneleri kendi içerisinde sınıflandırmak gerekmektedir. Bu çalışmada, derlenen ve inceleme nesnesi hâline getirilen dinî nitelikli

efsaneler kendi içerisinde şu izleklere ayrılarak incelenmiştir: Yolculuk, savaş ve özgürlük, yiyecek ihtiyacı, dinî vecibelerin yerine getirilmesi, sağlık, toprak sahibi olma, evliyanın isteğinin yerine getirilmesi, defnecilik. Söz konusu izlekler dâhilinde sınıflandırılan dinî nitelikli Giresun efsaneler, Greimas'ın eyleyenler örnekçesinden hareketle ve anlatı aşamalarına göre incelenmiştir. Bunun nedeni Greimas'ın eyleyenler örnekçesinin metni kapalı bir yapı olarak görmesi ve söz konusu kapalı yapının toplumun düşünme biçimlerinin izleği olarak öne çıkarılmasıdır.

İncelenen efsanelerin temel özelliği, yardımcı eyleyenin anlatıları baştan sona şekillendirmesidir. Çünkü efsanelerdeki inanç unsuru ve insan-olağanüstülük ilişkisi yardımcı eyleyen üzerinden aktarılır. Bu yüzden defnecilik izleği dışındaki efsanelerde yardımcı eyleyenin var olmadığı herhangi bir efsaneyle karşılaşmamıştır. Çünkü insanlar efsaneyi, kendisine yardımcı olması veya ders çıkarmak için dinlerler. Bu da efsane-nin tür bağlamında bir haz işlevine sahip olduğunu gösterir. Bu haz işlevinin taşıyıcısı ve göstereni ise yardımcı eyleyendir, çünkü yardımcı eyleyen evliyanın veya kerametın kendisi olduğundan anlatı içerisindeki en büyük dönüştürücü etkiye sahiptir. Giresun efsaneleri bağlamında bu durum açık bir şekilde tespit edilmiştir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %55, İkinci Yazar %45.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KISALTMALAR

Ö ₁ : Gönderen	→: Dönüştürüm	∩: Nesneye	İng.: İngilizce
Ö ₂ : Özne	U: Nesneden ayrı	ulaşma	
N: Nesne	olma	Tr.: Türkçe	

NOTLAR

1. Keramet sözcüğü mucize ve keramet arasındaki ayrımı vurgulamak için kullanılmıştır. Efsanelerde mucize ve keramet birbirlerinden ayrılmaktadır. İncelenen dinî nitelikli Giresun efsanelerinde de bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü bu efsanelerde evliyalar öne çıkarılmaktadır. Mucize ve efsane arasındaki ayrım, bu noktada belirtilmelidir. Mucize peygamberlerden ortaya çıkarken kera-met, evliyalarda görülür. Ek olarak mucize, inkarcıların peygamberden bir istekte bulunduğu zaman ortaya çıkmaktadır. Keramet ise istenilen anda meydana gelmeyebilir (Demirtaş, 2022: 19). Örneğin asa üç defa yere vurulur ve su akmayan yerden ancak üçüncü vuruş sonrasında su akar. Bu gibi unsurlar mucize ile kerameti birbirinden ayırmaktadır.
2. Söylemlerarasılık, "bir söylemin üretilme aşamasına gönderen bir sözceleme ve söylem sürecine" (Aktulum, 2013: 21) atıfta bulunur. Bu durum bir söylemin başka söylemlerle çok biçimli bir ilişki-ye girdiğini göstermekle birlikte bir söylemin başka söylemlerin evreni içerisinde anlam kazandığını da ortaya koymaktadır (Aktulum, 2013: 10).

KAYNAKÇA

- Aktulum, Kubilay. *Folklor ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- Alptekin, Ali Berat. *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Boratav, P. Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1992.
- Demirtaş, Sezai. *Türk Efsanelerinde Tayimekân ve Tayyızaman Olgusu*. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Dönmez Fedakâr, Pınar. "Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)". Yayınlanmamış doktora tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 2008.
- Eziler-Kıran, Ayşe ve Kıran, Zeynel. *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Ankara Seçkin Yayıncılık, 2011.
- Gökşen, Cengiz. "Giresun Efsaneleri". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1999.
- Greimas, A. Julien ve Courtés, Joseph. *Semiotics and Language an Analytical Dictionary*. Bloomington: Indiana University Press, 1982.
- Greimas, A. Julien. *Structural Semantics*. Nebraska: University of Nebraska Press, 1983.
- Oğuz, M. Öcal ve diğer. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006.
- Oğuz, M. Öcal ve Selcan, Gürçayır. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005.
- Pehlivan, Gürol. Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar, *Milli Folklor* 83 (Güz 2009): 88-96.
- Rifat, Mehmet. *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Sakaçoğlu, Saim. *Efsane Araştırmaları*, Konya: Kömen Yayınları, 2009.
- Seyidoğlu, Bilge. *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1997.
- Sığirci, İlhami. *Göstergebilim Uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020.
- Şemsettin Sami. *Kamus-ı Türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.